

De christelijke arbeidersbeweging en het mijnpatronaat in de beginfase van de Limburgse mijnontginning: een haat-liefdeverhouding?

| Griet Van Meulder

Limburg was vóór de komst van de mijnindustrie een in hoofdzaak agrarische provincie. In 1910 bezorgde het werk op het land een inkomen aan 40 procent van de actieve bevolking. In vergelijking met het nationaal gemiddelde was de groep boeren in Limburg dubbel zo groot. De industrie stelde niet veel voor. Een kleine textielsector en een aantal bedrijven waarvan er een groot deel verbonden was met de landbouw, stelden 20 000 loontrekkenden tewerk². De komst van de mijnindustrie die tienduizenden arbeiders aan het werk zou zetten, betekende dan ook een radicale sociale, economische en geografische verandering in de provincie.

Op plaatsen waar voordien enkel het boerenleven centraal had gestaan, loeiden nu mijnsirenes en werden dominerende schachttorens opgetrokken. Nieuwe straten, nieuwe woonwijken, nieuwe transportwegen, nieuwe arbeiders en nieuwe bazen veranderden het beeld van de streek en het dagelijkse leven grondig. Die nieuwe nijverheid leidde niet tot een gedifferentieerde industriële ontwikkeling. In de jaren '30 werkte één derde van de actieve mannelijke bevolking in de mijnen en een ander derde was actief in de landbouw³. Die landbouw bleef tijdens het interbellum ook op een groot deel van de mijnwerkers een stempel drukken. De radicale materiële veranderingen brachten geen radicale mentaliteitswijziging mee.

Craeybeckx merkt terecht op: *“Limburg, waar de invloed van de Kerk bijzonder sterk was gebleven, bewaarde goeddeels haar eigenheid”*⁴.

Nochtans was het katholieke Limburg bijzonder op haar hoede voor de komst van de grootindustrie. Zouden de steenkoolmijnen geen andere zware nijverheid doen ontstaan? De Waalse mijn- en metaalindustrie, waar het socialisme een enorme populariteit had gekregen, lagen dreigend vlak naast de deur. Het succes van het socialisme en het gevaar van ontkerkelijking dienden in Limburg absoluut vermeden te worden. Vanuit een diepgewortelde angst voor het afbrokkelen en ontwrichten van de traditionele Limburgse maatschappij, dichtte de Kerk aan het socialisme een

blasfemisch karakter toe. De christelijke arbeidersbeweging begon onmiddellijk met de grondige voorbereiding van een netwerk om Limburg katholiek en Vlaams te houden en zo de nieuwe mijnwerkersbevolking te "sturen". De Centrale der Vrije Mijnwerkers kon bij haar oprichting een beroep doen op reeds bestaande katholieke organisaties. Ook het patronaat, met zijn rijke sociale ervaring in de Waalse en Franse zware nijverheid, had zich in Limburg terdege voorbereid⁵. Patronale sociale diensten en netwerken werden in alle mijnbedrijven tot stand gebracht om het dagelijkse leven van de mijnwerker direct te beïnvloeden.

Terwijl zowel het patronaat als de christelijke arbeidersbeweging het sociaal-ideologisch terrein poogden te bezetten, werden de socialisten in Limburg ontvangen als een hond in een kegelspel. Het hegemonische katholieke karakter van de streek beperkte hun opbouw mogelijkheden. Bovendien was de Mijnwerkerscentrale slecht voorbereid op de ontwikkeling van de mijnindustrie in Limburg. Er werd een causaal verband gelegd tussen industrialisering en ontwikkeling van het socialisme⁶. De nationale leiding van de socialistische Mijnwerkerscentrale ging ervan uit dat de Limburgse centrale zich moest ontwikkelen naar Waals voorbeeld en vond het dan ook niet nodig de specificiteit van de nieuwe mijnstreek te bestuderen.

In dit artikel willen we de ontwikkeling van de christelijke arbeidersbeweging in de beginfase van de mijnontginning in Limburg analyseren. De manier waarop de christelijke arbeidersbeweging zich in de mijnregio poogde op te bouwen en de relatie die ze daarbij ontwikkelde met het mijnpatronaat, zal centraal staan in deze bijdrage.

De Centrale der Vrije Mijnwerkers: grondige voorbereiding van het actieterrein

Het *Christelijk Verbond der Vlaamsche Mijnwerkers* werd in 1911 opgericht, terwijl de eerste steenkoolmijn pas in 1917 in productie ging. Deze Limburgse *Centrale der Vrije Mijnwerkers* (CVM) ontwikkelde vóór de Eerste Wereldoorlog enkele kleine mijnwerkersorganisaties (Hasselt, St. Trui-

den, Kortenberg, Paal, Tongeren, Bilzen, Borgloon en Koersel). Hun ledental was echter zeer beperkt en sommige van deze organisaties waren geen vakbonden maar ziekenkassen. Het is mogelijk dat deze kassen de functie van mutualiteit en vakbond integreerden. De eerste vergaderingen van de CVM in het Volkshuis van Genk en Zonhoven na de Eerste Wereldoorlog verliepen moeizaam;

de opkomst was laag. De CVM verklaarde dat als volgt: "veel onverschilligheid, vrees voor de directie, een zeker wantrouwen". Niettemin werden de propagandaver-gaderingen in verschillende gemeenten van de mijns-treek verder gezet⁷. In 1920 telde de christelijke *Centrale der Vrije Mijnwerkers* 1500 leden in het Kempisch

bekken of 33 procent van het aantal mijnarbeiders⁸. De socialistische Mijnwerkerscentrale telde op dat moment slechts 120 leden. De syndicalisatiegraad bleef laag tijdens het hele interbellum; in de jaren '30 was gemiddeld 24 procent van de mijnwerkers bij een vakbond aangesloten.

De CVM kon bij het opstarten van haar werking een beroep doen op het katholiek netwerk van organisaties. De Limburgse clerus had, het voorbeeld van de Waalse mijnen indachtig, de industriële verandering in de Kempen grondig kunnen voorbereiden⁹. Pieter Jan Broekx¹⁰, pastoor en bestuurder van het Secretariaat van Maatschappelijke Werken van Hasselt, speelde een centrale rol in de ontwikkeling van de christelijke arbeidersbeweging en in het bijzonder in de mijnwerkerscentrale¹¹. De plaatselijke pastoors vormden voor hem als het ware sociale antennes om het terrein af te tasten. Sommige geestelijken hielpen zelfs mee bij de opbouw van de mijnwerkersvakbond¹². Ze brachten Broekx verslag uit over de ecclesiastische gewoonten zoals de kerkgang in hun parochie, maar ook over de activiteiten van de socialisten (zoals waar en wanneer de socialistische vakbond vergaderingen hield, hoeveel aanwezigen er waren enz.). Zo meldde de pastoor van Beringen op 27 juni 1919 aan Broekx dat "er socialistische propaganda gemaakt werd op de mijn van Beerlingen". Op 2 juli kroop de man opnieuw in de pen om te melden dat de socialistische vergadering die op zondag door de socialist Van Baelen georganiseerd was, door 30 arbeiders was bijgewoond. In dezelfde brief waarschuwde hij dat er

Vanuit een diepgewortelde angst voor het afbrokkelen en ontwrichten van de traditionele Limburgse maatschappij, dichtte de Kerk aan het socialisme een blasfemisch karakter toe.

van de 200 mensen die in de 58 huizen van de cité woonden, nog geen 20 op zondag naar de mis gingen¹³. Zowel als anti-socialistische waakhond, als voor de opbouw van de vakbeweging, waren de plaatselijke pastoors zeer nuttige bondgenoten.

De rekrutering van nieuwe leden werd stapsgewijs en planmatig georganiseerd. Essentieel daarbij was de parochiale structuur die als uitvalsbasis diende. De parochie centraliseerde gegevens waarvan de CVM gebruik kon maken, ondermeer bij de organisatie van hun propaganda en rekrutering. Zo werden per parochie en per dekenaat lijsten aangelegd van het aantal mijnwerkers, het aantal georganiseerde en religieus praktiserende mijnwerkers, het bestaan en de ontwikkeling van socialistische en liberale organisaties enz.¹⁴ Op basis van de verzamelde gegevens werd overgegaan tot actie. Het propagandamateriaal *Ons Limburg*, strooibrieven en pamfletten werden via de plaatselijke CVM-afdelingen verspreid¹⁵. De afdelingen werden aangemoedigd om speciale propagandacomités te vormen waar leden opgeleid werden voor het afleggen van huisbezoeken¹⁶. Zoals vermeld, werkten geestelijken actief mee aan de opbouw van de syndicale organisaties¹⁷. Sommigen ontpopten zich als gemotiveerde werwers voor de CVM. In 1921 slaagde de kapelaan van Winterslag er in met een Pools priester tot een akkoord te komen over de organisatie van de nieuwe Poolse immigranten. Deze zouden als groep integraal in de christelijke ziekenkas opgenomen worden. Elk lid was vrij zich als christelijk gesyndiceerde te laten inschrijven, "maar geen enkele mag op straf van uitsluiting in 't socialistisch syndicaat komen".¹⁸ Heel wat buitenlandse mijnwerkers werden onder leiding gesteld van een pastoor uit het land van herkomst¹⁹.

Het discours: klassenverzoening en "Vlaamse eigenheid"

De christelijke vakbond beriep zich in haar geschriften op het principe van de klassenverzoening tussen arbeiders en patroons. In 1914 liet Broekx reeds blijken dat hij niet van plan was strijdvakbonden op te richten en schreef in het blad *De Kempische Arbeider*: "Ons doel is liefde. Wie haat wil zaaien tegen de patroons, moet geen lid worden. Christus drukt patroon zowel als werkmán tegen

zijn hart".²⁰ De statuten van de CVM die na de Eerste Wereldoorlog werden vastgelegd en meer dan 30 jaar ongewijzigd bleven, vermelden: "(...) het herstel van het beginsel der kristelijke broederlijkheid in de betrekkingen tussen Arbeid en Kapitaal. Het Syndicaat bevestigt als fundamentele beginselen der sociale orde: de Godsdienst, de Familie en de Private Eigendom".²¹ Zelfs in het reglement van de stakingskas wordt de verzoenende houding nogmaals benadrukt. Zo had deze stakingskas volgens de CVM

Zowel als anti-socialistische

waakhond, als voor de opbouw van

de vakbeweging, waren de

plaatselijke pastoors zeer nuttige

bondgenoten.

ondermeer het volgende doel: "Vrede te doen heersen tussen Kapitaal en Arbeid en aldus te trachten de stakingen te voorkomen".²² Deze ideologie maakte een verzoenende en gemoedelijke relatie met het patronaat tijdens de beginjaren van de ontwikkeling van de mijnindustrie vanzelfsprekender dan het socialistisch gedachtengoed. Deze klassenverzoenende visie werd verbonden met een ideologische constructie waarbij een Vlaams-nationalisme gecombineerd werd met sterk regionalistische kenmerken en conservatisme. Centraal stond het behoud van de traditionele maatschappij, de "eigenheid" van de streek, het "Vlaamse" en het "katholieke" karakter. De stuwende kracht achter deze gedachtengang was de angst dat de christelijke arbeidersbeweging door een toenemende proletarisering de greep over de "nieuwe arbeidersklasse" zou verliezen. Dit blijkt ook duidelijk uit de brief van Rutten, de bisschop van Luik, aan Broekx in 1919: "Het is, omdat de belangen der werklieden niet bij tijds door de Katholieken ondersteund werden, door het oprichten van Christene syndicaten, dat de socialistische partij er in gelukt is bijna gansch het werkvolk onder hun vaandel te scharen en in hunne - eerst onzijdige - later socialistische syndicaten in te lijven. Hoe lastig het is de werklieden onder het juk van de socialisten uit te halen, weten al diegenen die zich met het stichten van christene syndicaten bezig houden. Mogen de Limburgsche katholieken niet dezelfde droevige ondervinding opdoen inzake van de Vlaamsche belangen! Mogen zij ze openlijk ter harte nemen en de Vlamingen onder het katholieke vaandel scharen, vóór het te laat is!"²³

Broekx en de leiding van de christelijke arbeidersbeweging in Limburg schreven vanaf het begin van de jaren '20 vijandig over de aankomst van immigrantenmijnwerkers. Artikels uit *Maas- en Kempenland* en *Ons Limburg*, ondermeer van de hand van Broekx, weerspiegelen een xenofob gedachtengoed. Wanneer de steenkoolmijn van

Winterslag ondermeer Roemeense en Poolse immigranten in de cité een huis toekende, reageerde Broekx door arbeiders van verschillende nationaliteit tegen elkaar uit te spelen: "Is dit geoorloofd als wanneer voor onze Landgenooten geen woningen zijn?" en "De gestadige aangroei der inwijking van vreemdelingen in het koolmijngebied maakt het treffen van afdoende maatregelen tot het verzekeren der zedelijkheid en eerbareheid noodzakelijk".²⁴ Enkele andere voorbeelden uit *De Tijd*, het blad van het Algemeen Christelijk Werkersverbond in 1923: "Alle krachten moeten worden ingespannen om Limburg aan de Vlaamsche arbeidskracht te houden en de arbeiders moeten de Belgische regering ter verantwoording roepen voor het schandelijk in de hand werken van die onmenselijke verbastering en ontaarding van onzen Vlaamschen volksaad, die sedert 1830 is begonnen en nog geen oogeblik heeft opgehouden".²⁵ Ons Limburg schreef in 1922: "Wélnu, over Italianen geeft men ons de tekenende en schrikwekkende bijzonderheid dat 50 procent dier inkomende gasten zijn aangetast door de smeerige geslachtsziekten (de syphilis). Is dat niet verschrikkelijk, wanneer men bedenkt, dat die aanstekelijke venten gaan vermengd worden met ons volk, gaan slapen in dezelfde bedden als onze mannen en hun bloed gaan vermengen met bloed van ons gezond Limburgsch volk".²⁶

Deze xenofobe en racistische houding van de leiding van de christelijke arbeidersbeweging liep parallel met hun taalpolitieke aspiraties. Onder "Vreemden" werden zowel de immigranten-mijnwerkers als de buitenlandse mijnpatroons gecategoriseerd. Zo wordt ook gesproken over de "Schandalige houding der Fransche kapitalisten tegenover onze Vlaamsche arbeiders".²⁷ "Een Vlaamse patroon voor Vlaamse arbeiders"; zo zouden we het motto van de christelijke arbeidersbeweging kunnen formuleren. Ons Limburg stelde in 1923: "Aan wie de fout? niet aan de regering, maar wel aan de Belgische financiers, aan de Vlaamsche kapitalisten, die hun geld wel in vreemde ondernemingen stoken maar in uitbating op eigen bodem geen betrouwen hadden".²⁸ Voor Broekx was de Vlaamse kwestie inherent aan klassenverzoening. In 1919 drukte hij het in zijn persoonlijke briefwisseling als volgt uit: "Il faut créer une situation telle que les classes dirigeantes et l'élément intellectuel puissent et doivent s'adresser à notre peuple dans sa langue. Posée comme telle la question flamande est une question sociale, favorisant le rapprochement des classes et le relèvement social de notre peuple".²⁹

Dit idee nam tijdens het interbellum vorm aan, radicaliseerde en evolueerde. Zo werd ook in januari 1940 de eis voor een Vlaams en christelijk patronaat naar voren geschoven: "De leiders onzer Koolmijnen moeten hun plaats innemen in het kader van het intellectuele Limburg. Zij moeten meedoen met ons geestelijk volksleven, dat Christelijk en Vlaamsch is. Van de koolmijn uit, moet Vlaamsch en Christelijk cultuurleven uitstralen, zoodanig dat hare tuinwijk, haar verenigingsleven en haar hooger en lager bediendenpersoneel, in het teeken staat van het gezonde Limburgsche Volksleven".³⁰ In het jaarverslag van de CVM van 1931 vermeldt de centrale fier: "Verder heeft ons Provinciaal Verbond der Vrije Mijnwerkers met de centrale eene grootsche actie doorgevoerd om te komen tot eene rationele regeling van de inwijking en het eerst te werk stellen onzer inlandsche mijnwerkers".³¹ Ook in 1937 verzette de CVM zich tegen de aanwerving van nieuwe immigranten. Belgische werklozen dienden in hun plaats aangeworven te worden.³² "De Kempische koolmijnen zijn eerst voor eigen volk" schreef *De Tijd* in 1939.³³

Van discours naar praktijk: grenzen aan de verzoening?

Rekening houdend met de ideologie van de CVM is het niet te verwonderen dat Broekx toenadering zocht tot en een briefwisseling onderhield met het mijnpatronaat. Op 17 september 1917 had hij reeds een onderhoud met de zeer katholieke afgevaardigd-bestuurder van de mijn van Winterslag, Coppée, over de oprichting van een CVM-secretariaat in Genk en de ontwikkeling van de sociale werking.³⁴ Het secretariaat voor sociale werken te Hasselt werd in 1917 al gebruikt bij de rekrutering van arbeidskrachten! Zo onderhield Duf拉斯ne, eerste directeur-gerant van de mijn van Winterslag, in dat jaar contacten met Habraken en Broekx i.v.m. het rekruteren van nieuwe steen- en kolenkappers en arbeiders voor het beschootwerk van mijn galerijen.³⁵ Het secretariaat van sociale werken stuurde een aanbevelingslijst (van te rekruteren arbeiders) door aan de directeur-gerant. Dit wijst ten eerste op een confidentiële relatie tussen de mijndirectie van Winterslag en de leiding van de christelijke arbeidersbeweging tijdens en vlak na de eerste wereldoorlog. Ten tweede gaf het Broekx natuurlijk ook de mogelijkheid om leden van zijn organisatie in de mijn tewerk te stellen.³⁶ Ook in 1922 deed de mijn van Winterslag via de Brusselse werkbeurs Concordia indirect een beroep op de

christelijk arbeidersbeweging om 400 arbeiders in Italië te rekruteren³⁷.

In 1917 wilde Coppée het katholicisme in Winterslag een centrale plaats toekennen en zat dus op dat vlak op dezelfde golflengte als Broekx. Zelfs het kaderpersoneel, dat vaak niet katholiek was, diende zich "godsdienstig te gedragen". Een minstens uiterlijk godsdienstig gedrag en een aanpassing aan het ideologisch klimaat van het katholieke Limburg waren wenselijk. Dit blijkt duidelijk uit nota's van Broekx over een onderhoud met Coppée. Coppée beschreef zijn kaderpersoneel als volgt: "*Ik heb mijn hoogere bedienden en ook bij Dufrasne, die niet zeer veel godsdienst heeft, opgelegd zich uiterlijk voor de bevolking zoo te gedragen in godsdienstig en zedelijk opzicht, dat zij geen schandaal verwekken*".³⁸

Ook de plaatselijke pastoors hadden vaak reeds vanaf het begin van de exploitatie contacten met de mijndirecties. Zo vroeg de Eisdense mijndirectie in 1922 aan de plaatselijke priester om voor de Waalse families "een studiekering voor geloofsverdediging" op te richten³⁹. De pastoor van Winterslag, Oyen, organiseerde rond Pasen van 1918 een retraite voor de mijnwerkers, met toestemming en onder bescherming van Coppée. In 1917 waren in Winterslag maar liefst 7 pastoors actief⁴⁰. Deze woonden allemaal in huizen van de mijn en kregen ook financiële voordelen⁴¹.

Wat betreft de oprichting van een vakbond stelde de pastoor van Winterslag aan Broekx het volgende voor: "*Zou het niet goed zijn dat gij den toestand eens kwaamt bespreken met mij en misschien ook met Mr. de directeur?*"⁴² Broekx zou de mijndirectie van Winterslag ook effectief om haar mening vragen. De correspondentie tussen Broekx en de afgevaardigd-bestuurder van Winterslag, Coppée, tijdens en vlak na de eerste wereldoorlog getuigt hiervan. Broekx poogde door dit lobbywerk de voorkeur, goedkeuring en (financiële) steun van de mijndirectie te verkrijgen⁴³. In een brief van 21 februari 1919 waarschuwde hij Coppée voor de socialistische vakbond die nieuwe leden gerekruteerd zou hebben bij de Limburgse spoorarbeiders en de drukkers. "*Il serait regrettable que pour les mineurs, parmi lesquels tant de bons Limbourgeois, la même chose dût se produire*" aldus Broekx, suggerevend dat de actieve steun aan de CVM een dam tegen dit socialisme zou opwerpen. Coppée stond echter niet open voor arbeidersvakbonden in de mijn: "*Je dois cependant réserver mon opinion au sujet de l'opportunité de la constitution de syndicats ouvriers*". Tegenover mutualiteiten stond Coppée dan weer niet negatief; via een jaarlijkse subsidie meende hij er immers controle over te krijgen⁴⁴.

Wanneer Broekx zich buiten het louter godsdienstige of religieus-sociale terrein begaf en de syndicale organisatie van de mijnwerkers promootte, was het contact met de mijndirectie minder hartelijk. Broekx legde nochtans de nadruk op het zogenaamde "niet politieke" karakter van de vakbond⁴⁵.

De verhouding tussen de mijndirectie en de christelijke vakbond was dus niet altijd even harmonieus. Tussen de toenaderingspogingen van Broekx en andere geestelijken tot het mijnpatronaat enerzijds en de reële verhoudingen op de werkvloer anderzijds, bestond een discrepantie. Naarmate het christelijk syndicalisme zich verder op de werkvloer begon te ontwikkelen, werd regelmatig duidelijk dat de aspiraties en belangen van arbeiders en patronaat niet gelijklopend waren. Wanneer de CVM-militanten zich in de mijn zelf profileerden, zeker in geval van openlijke conflicten zoals stakingen, verzuurden en botsten de verhoudingen. Pastoor Oyen schreef Broekx in 1920 de volgende woorden: "*(...) Gij staat niet in hoge achting bij het mijnbestuur zoals ik al hier en daar eens hoor. De kristen syndicaten zijn er niet fel welkom geloof ik. Ik kan mij bedriegen maar dit is mijnen indruk*".⁴⁶ De plaatselijke pastoor werd steeds voorzichtiger in zijn raadgevingen. Aangezien hij zijn voordelen wou behouden (o.a. subsidies van de mijndirectie voor de nieuwe kerk), maar anderzijds de christelijke arbeidersbeweging mee poogde uit te bouwen, zat hij in een lastig parket. Dit blijkt duidelijk uit de volgende brief: "*Wanneer men iets wil doen buiten de mijn dan wordt er altijd verwezen op het politiek doel dat men beoogt. Het ware beter eene eerste vergadering te houden en in de school nevens de kapel waar een goed lokaal onzer beschikking staat en dan zoo stillekens tot het voorgestelde doel te geraken. Men kan toch met den werklieden bond beginnen en er stillekens aan alle afdelingen in inrichten*".⁴⁷

Propaganda-acties van de christelijke mijnwerkersvakbond werden in de beginjaren van de exploitatie niet getolereerd door het mijnpatronaat. Zo schreef CVM vrijgestelde Van Buggenhout in november 1922 dat de militanten van de Centrale der Vrije Mijnwerkers die tijdens het Sint-Barbara-feest met hun vlag de mis wensten bij te wonen, niet toegelaten werden in de kerk van Eisden. Bovendien werd diezelfde Van Buggenhout tweemaal, één keer in Eisden en één keer in Winterslag, de toegang tot de cité ontzegd⁴⁸.

Door het feit dat de mijndirectie zelf huisvesting, sociaal-culturele organisaties en onderwijs

oprichtte, zat ze op het terrein van vooral de christelijke arbeidersbeweging. Hier ontstond strijd rond; in de kranten van de christelijke arbeidersbeweging kregen de patronale sociale voorzieningen voor arbeiders heel wat kritiek te verduren. Er werd steen en been geklaagd over deze woon- en werkverhoudingen. Het hele citésysteem waar scholen, huizen, straten, kerken ... eigendom waren van de mijn, werd bekritiseerd. *"Wie niet braaf is mag in het dorp niet komen."* *"Moderne leenvoerigheid!"* stelde Van Buggenhout⁴⁹. Ook het kostgangerssysteem werd door de christelijke arbeidersbeweging op de korrel genomen. Cool spreekt over *"het verderfelijke kostgangerssysteem, dat door de meeste mijnbazen gesteund wordt, en dikwijls de oorzaak is van de uiteenrukking van het gezinsleven"*. Kostgangers die bij gezinnen een kamer huurden, vormden voor de christelijke arbeidersbeweging een smet op de gezinscohesie, terwijl relaties door het samenwonen ook veel moeilijker te controleren waren door de clerus. *"De opeenhooping van vreemdelingen of logeurs maakt de cités een poel van zedelijke en lichamelijke ellende, een broeinest van ongodsdienstigheid en geestesvermindering"*.⁵⁰ De patronale sociale voorzieningen vormden vooral een rechtstreekse concurrentie voor het netwerk van sociale voorzieningen van de christelijke arbeidersbeweging die reeds in 1914 beslist had een nieuwe sociale woningmaatschappij op te richten in de mijnstreek. De christelijke arbeidersbeweging kreeg hierbij de steun van het provinciebestuur en van de *Boerenbond* die geld wilde lenen voor de aankoop van de gronden⁵¹. De cités van het mijnpatronaat beperkten het actieterrein natuurlijk in sterke mate. Niettemin slaagde de woningmaatschappij er toch in om van de grond te komen. De rivaliteit liet zich ook duidelijk voelen op het vlak van de zgn. "economaten". Reeds voor de oorlog werd binnen de christelijke arbeidersbeweging de coöperatieve werking "L'Economie" opgericht⁵². Eind 1919 waren er 16 en in 1927 bestonden er reeds 110 winkels waarin naast brood ook andere verbruiksgoederen tegen voordelige prijzen werden verkocht. Er werd een heel gamma aan producten verspreid waarvan de namen een sterk regionalistische ingesteldheid verraden: sigaren Ons Limburg, vanillesuiker Ons Limburg, chocolade Ons Limburg.... Aan de arbeiders werd bovendien een

aandeel in de winst beloofd. Deze winkels behoorden tot de Limburgse afdeling van de Belgische Coöperatie, het samenwerkingsverband tussen de christelijke arbeiderscoöperaties. In de jaren '20 waren er in verschillende mijngemeenten coöperatieve bakkerijen opgericht nl. in Beringen, Winterslag en Eisden. Broekx verdedigde als afgevaardigd-beheerder van de Limburgse coöperatie zijn eigen winkel en beschouwde de economaten van het mijnpatronaat als concurrentie⁵³.

Het mijnpatronaat wilde de eigen sociale- en vrijetijdsinitiatieven in de beginjaren van de exploitatie meestal niet uit handen geven. Toen de onderpastoor van Winterslag in een onderhoud met de mijndirectie voorstelde om een katholieke turnkring op te richten, reageerde Dufrasne afwijzend. Hij stelde dat de steenkoolmijn de oprichting van sportclubs zelf wel zou organiseren en dat de priester zich diende te beperken tot een rol achter de coulissen (*"Le club devrait être un club neutre et que notre rôle de prêtres devait se borner à travailler derrière les coulisses"*). Dufrasne stelde bovendien dat hij een "neutrale organisatie" verkoos. De plaatselijke clerus voelde zich beperkt in zijn actieradius en meldde de situatie bij Broekx die vervolgens protesteerde bij de mijndirectie. *"Comment l'autorité religieuse pourrait elle s'engager dans ces oeuvres neutres?"* reageerde Broekx⁵⁴. De dagelijkse religieuze praktijk van zowel arbeiders als kaderpersoneel werd door de clerus angstvallig in de gaten gehouden. Vanuit de christelijke arbeidersbeweging werd een bilan opgemaakt over de navolging van de kerkelijke voorschriften door de gezinnen⁵⁵. Eind 1917 werden in Winterslag 50 families beschouwd als zijnde niet katholiek, maar hun kinderen gingen toch naar de kerk en naar de katholieke school. De verslagen waren vaak zeer nauwkeurig: *"3 vivent ensemble sans être mariés devant l'église"*.⁵⁶ Op die manier werd het privé-leven in het oog gehouden en kon gedrag dat niet strookte met de heersende katholieke moraal afgestraft worden. Maar de religieuze praktijk bleek in Winterslag in 1928 toch niet veralgemeend in de cités. De pastoor van deze parochie was van mening dat een vierde van de bevolking van cité 1 op zondag niet naar de kerk ging. *"Vijandigen zijn er weinigen, wel veel onverschilligen,"* stelde hij. In de tweede cité (400

De dagelijkse religieuze praktijk van zowel arbeiders als kaderpersoneel werd door de clerus angstvallig in de gaten gehouden.

huizen, ongeveer 3000 inwoners) zou één familie op 15 regelmatig naar de mis gegaan zijn. Velen praktizeerden, maar niet regelmatig³⁷.

De katholieke kerk had een diepgewortelde invloed. Zo werd via de verpleegster van het zogenaamde “kinderheil” (“juffrouw Scheurs”) de familiale situatie gecontroleerd en de “beschavingsopdracht” aangevat. Gezinnen die de kerkelijke voorschriften niet naleefden werden op die manier aangespoord zich aan te passen aan de sociale norm. Maar de verpleegster van het “kinderheil” begon meer en meer concurrentie te ondervinden van het medisch personeel van de mijn dat eveneens huisbezoeken aflegde. Daarom ging de pastoor van Waterschei bij Broeckx lobbyen om een regeling te treffen. Hij stelde voor dat alle zieke kinderen jonger dan drie jaar automatisch door “Juffrouw Scheurs” behandeld zouden worden. Het nut van Scheurs werd in 1929 door de pastoor van Waterschei dan ook duidelijk onderlijnd: *“Het heengaan van Juff. Scheurs uit onze parochie ware een onherstelbaar verlies want als een echte apostel of liever als een echte missionaresse speurt zij ons de ongedoopte kinderen op en de onwettige huwelijken, en reeds mochten wij dank aan haar onverpoosden ijver eene heele reeks huwelijken regelen en groote kinderen doopen”*.³⁸

De zomer van 1922: staking in de mijn van Beringen

Dat het discours van de CVM meer dan eens botste met de praktijk, blijkt uit de stakingen die in het begin van de jaren '20 (voornamelijk rond looneisen) gevoerd werden in de Limburgse mijnen. In het Limburgse steenkoolbekken werden tussen 1919 en 1924 in totaal 147 stakingsdagen geteld. Maar liefst 107 van deze 147 stakingsdagen waren geconcentreerd tussen 1920 en 1922. In deze periode was maar één steenkoolmijn in exploitatie, nl. Winterslag. De stakingen in alle andere mijnen werden dus gevoerd tijdens de voorbereidende werken. De mijnen van Zwartberg en Waterschei komen niet voor in dit stakingspatroon.

In de periode 1919-1920 werden op nationaal vlak heel wat stakingen gevoerd voor loonsverhoging, waarbij de aanpassing van het loon aan de inflatie een centrale eis vormde. In 1920 telde men, vooral in het Luikse en de Borinage, 290.000 stakers³⁹. Bij elke staking uit deze periode in het Kempisch bekken stond loonsverhoging op het eisenplatform.

De stakingen die tijdens de periode 1921-1922 (economische crisis) in België uitbraken, werden

vooral gevoerd tegen loonsvermindering en voor een correcte toepassing van de loonindexering. Ook hier merken we een parallel met de Kempische situatie. De stakingen in Zolder en Beringen van 1922 werden vooral gevoerd tegen de lage lonen en de loonsverlaging.

Kenmerkend voor deze periode is de poging van de CVM om zich als vakbond te vestigen, om het terrein te bezetten. De vakorganisatie poogde in eerste instantie via overleg sociale veranderingen en erkenning te verkrijgen, wat uitmondde in CAO's op nationaal vlak. In de praktijk verliep het overleg echter niet zoals het conventioneel was vastgelegd; verscheidene mijnpatroons weigerden in de paritaire gemengde mijncommissies te zetelen of gebruikten het overleg enkel indien ze het zelf nodig achtten⁴⁰. Aangezien de werking van het overlegsysteem op zich problematisch was en er geen gegarandeerde vakbondserkenning bestond, werd de CVM in deze periode een paar keer gedwongen langdurige stakingsacties te voeren. De niet-erkenning van haar bestaan door het patronaat speelde ongetwijfeld een centrale rol in het langdurig karakter van de acties. Twee voorbeelden: in Eisden werd in 1920 negentien dagen gestaakt, in Beringen in 1922 maar liefst zeven weken. De staking in Beringen zal hieronder uitgebreider behandeld worden; ze geldt als een voorbeeld van de botsingen tussen het patronaat en de CVM op de werkvloer.

De lonen lagen volgens de CVM, zowel in Zolder als in Beringen, lager dan in andere Limburgse mijnen. In Beringen waren de lonen volgens de christelijke vakbond voor alle arbeiders minstens 10 procent lager. De patroons meldden in de Nationale Gemengde Mijncommissie (NGMC) dat vanaf 12 maart 1922 een loonsvermindering van 5 procent doorgevoerd zou worden omdat de lonen extra-conventioneel verhoogd waren geweest. De lonen van de Limburgse mijnwerkers maakten echter geen deel uit van de statistieken van de mijnadministratie. Volgens CVM vakbondssecretaris Frederix was er in Limburg geen extra-conventionele verhoging geweest en dus diende er ook geen loonsvermindering doorgevoerd te worden. Toch kwam deze loonsvermindering er.

Onder de Beringse mijnwerkers werd op 17 juli door de CVM een referendum georganiseerd waarbij een meerderheid van de daar aanwezige arbeiders voor de staking stemde en dit op 24 juli ook concreet maakte. In Beringen eiste de CVM een algemene loonsverhoging van 5 procent (om de loonsverlaging van 12 maart ongedaan te maken) en een individueel onderzoek naar de

laagste lonen⁶¹. De socialisten stonden er te zwak om enige invloed uit te oefenen⁶².

De staking in Beringen startte op 24 juli 1922 en duurde tot 15 september, ongewoon lang in Limburg en in de Belgische mijnarbeid⁶³. Tot de laatste stakingsweek staakte gemiddeld 76 procent van de arbeiders. De directie van Beringen weigerde elke verzoeningspoging. Dit wordt ook duidelijk gesteld in het verslag van de directie zelf: "*A plusieurs reprises, les délégués du syndicat sollicitèrent des entrevues avec la Direction. - Sauf la première fois, le délégué du syndicat, étranger à la mine et agitateur professionnel, ne fut jamais reçu.*"⁶⁴ De directie poogde de arbeiders individueel te overtuigen m.b.t. hun zogenaamde "onterechte visie" op de lonen en de onredelijkheid van de staking.⁶⁵ Op 23 augustus kwam, na bemiddeling van minister Moeyersoën, een voorstel op tafel te liggen dat de Administratie van het mijnwezen de opdracht gaf een vergelijkend loononderzoek tussen de verschillende mijnbedrijven te organiseren. Dit voorstel werd niet aanvaard door de andere mijnen. Waarschijnlijk vreesden de verschillende mijnbedrijven dat de bekendmaking van de loonshoogte, de aantrekkingskracht van de hoogst biedende zou versterken, hetgeen een algemene invloed zou hebben op het loonniveau van het Kempische bekken. Na een tweede verzoeningspoging van de minister op 26 augustus kwamen de partijen volgens de CVM tot een akkoord. De CVM deed het volgende relaas over de gebeurtenissen. Er werd afgesproken dat de mijn van Beringen zich aan de afspraken van de Regionale Gemengde Mijncommissie (RGMC) zou houden en anderzijds beloofde CVM vrijgestelde Van Buggenhout dat de arbeiders onmiddellijk weer aan het werk zouden gaan. Echter, toen Van Buggenhout zich bij het kantoor van de mijndirectie aanmeldde om de werkhervatting te bespreken, werd hij aan de deur gezet. Dit incident was voor de CVM de reden om de staking onverminderd verder te zetten⁶⁶. Goddeeris, mijn-ingenieur en directielid (directeur in de jaren '80) te Beringen in de naoorlogse periode, geeft een andere versie in zijn boek "Beringen-mijn 1907-1982". Bij de besprekingen bij minister Moeyersoën zou de vertegenwoordiger van de mijndirectie R. Lecomte (ingenieur, diensthoofd van de ondergrond) geen akkoord bereikt hebben. Lecomte zou het als volgt verwoord hebben: "*De dagelijkse redevoeringen van Van Buggenhout waarin ons gezag ontkend wordt, die onze vennootschap verwenst en onze kaders beledigt vóór onze deur,*

op de openbare weg, zijn niet van aard onze houding te wijzigen"⁶⁷.

De CVM voelde zich waarschijnlijk gekrenkt en de niet-erkenning zal een belangrijke rol gespeeld hebben in het doorzetten van de staking. Het patronaat van zijn kant voelde zich duidelijk zeer sterk en wilde op geen enkele manier een toegeving doen, zelfs al was het maar in de vorm van een (vrijblijvende) belofte. Het patronaal gezag diende gevrijwaard te blijven en elke inmenging van de vakbond was uitgesloten. De plaatselijke directie in Beringen richtte zich rechtstreeks tot de hoofdaandeelhouder van de Beringse mijn in Pont-à-Mousson (bij Parijs) om raad te vragen omtrent de staking. Lecomte kreeg in augustus een brief van de vertegenwoordiger van de hoofdaandeelhouder van de mijn, Cavallier, die hem de volgende opdracht gaf: "*En ce qui concerne la grève politique, injuste, absurde, odieuse, il n'y a qu'à l'user. Soyez dur comme roc; toute concession faite sera amplifiée, interprétée, chantée comme un grand succès, comme la victoire des grévistes sur la Compagnie, ne nous aurions devant nous une longue période de grève. Il ne faut pas se préoccuper de la durée*"⁶⁸ Verder deed Cavallier een beroep op zijn vooroorlogse ervaringen in zijn fabrieken in Pont-à-Mousson bij het geven van de volgende raadgeving: "*J'ai dit, dans une lettre à Mr. Sauvestre, que ce dernier vous a certainement communiquée, comment j'avais fait à Pont-à-Mousson en 1905, quand nous avons eu Pont-à-Mousson une grève qui portait sur 2.400 ouvriers, grève également politique, sans aucune raison, et sans protection de troupes, car les troupes étaient en grandes manoeuvres, et sans pouvoir réquisitionner des ouvriers, car il n'est pas de même en industrie que pour les mines. Pour assurer la marche de l'usine, j'ai organisé immédiatement des hangars et des magasins en dortoirs et en réfectoires, et tous les ouvriers qui voulaient travailler et qui n'osaient pas repartir chez eux le soir pour ne pas être assommés sur les chemins par les grévistes et par les meneurs avaient la tranquillité et en même temps trouvaient une bonne nourriture. Je recommande le procédé*"⁶⁹ Ook in een latere brief herhaalde Cavallier zijn hard standpunt: "*(...) nous n'acceptons pas d'arbitrage et nous n'acceptons aucune condition*"⁷⁰ Beslissingen over de staking werden in Parijs genomen en Cavallier deed hierbij een beroep op zijn ervaringen bij het onderdrukken van de stakingen in Pont-à-Mousson. In een brief van de directie aan Paul Habets, afgevaardigd-beheerder van de mijn, wordt de harde instelling op 24 augustus nogmaals geuit: "*Nous restons fermes comme roc, et nous ne recevons nos délégués*

ouvriers qu'à la conditions qu'ils viennent nous annoncer la reprise du travail. (...) Ce que le syndicat cherche, c'est de briser notre autorité et de s'installer maîtres chez nous. Cette grève est une grève politique déclenchée par le parti clérico-flamingant, avec l'appui des sénateurs Brouckx et Portmans, des députés Van Caeneghem et Raemaekers. Nous avons aussi contre nous le clergé de la contrée. Dans ces conditions, comme le disait Monsieur Sauvestre au Ministre 'Étant donné que nous avons la responsabilité, il nous faut aussi l'autorité'."⁷¹

De staking moet dus vooral gezien worden als een krachtmeting tussen de CVM en de mijndirectie op vlak van erkenning en gezag. De CVM slaagde er daarbij in om de grote meerderheid van de arbeiders tijdens de staking achter zich te krijgen. Ook *porions* (opzichters) en *chef porions* (hoofdopzichters) deden mee aan de actie. Dit blijkt uit een brief van Lecomte aan Habets: "*Cette grève a montré également que dans le calme relatif de ces derniers mois, le syndicat chrétien était arrivé à lier à lui la plupart de nos chefs: porions, chefs de poste, chefs d'équipe, surveillants, et ceux-ci font cause commune avec les ouvriers. Tout cela demande des sanctions et elles seront appliquées.*"⁷² De staking werd bovendien gedurende een lange tijd massaal opgevolgd door de arbeiders, en pas tijdens de laatste week daalde het aantal stakers sterk.

Omdat vele gezinnen na weken staking financiële moeilijkheden hadden, werd door de CVM een solidariteitsfonds opgericht. De strategie van de directie was immers gericht op een uitputtingsslag. Na zeven weken staking kwamen er steeds meer werkwilligen opdagen. Het ging toen volgens de CVM enerzijds om "onderkruipers" en anderzijds om mannen die omwille van de armoede gedwongen werden terug aan het werk te gaan⁷³.

De staking eindigde op 15 september na meer dan zeven weken zonder enige toegeving. Op dat moment liet de directie van Beringen weten dat ze zich terugtrok uit de Nationale mijncommissie⁷⁴. De directie verweet de vakbond dat het conflict niet vóór de staking in de RGMC behandeld was geweest. Toen dit overleg op regionaal vlak tijdens de staking voorgesteld werd, weigerde de directie wel elke medewerking⁷⁵. Van overheidswege werd de onverzoenlijke houding van de mijnpatroons veroordeeld. Dit bleek na enkele stakingsweken uit de tussenkomst van het Nationaal Crisisfonds om de actievoerders financieel te

ondersteunen⁷⁶. De complete nederlaag werd nog versterkt door de afdanking van 32 stakers waaronder de arbeidersafgevaardigden Boven en Collignon⁷⁷. Op 14 september stuurde de mijndirectie van Beringen een eerste lijst met afgedankte arbeiders door aan de mijnen van Zolder en Winterslag. De brief aan Dufrasne vermeldde duidelijk het repressieve doel van dit schrijven: "*Ces ouvriers sont ceux qui, pendant toute la durée de la grève déclenchée chez nous, se sont particulièrement distingués par leur attitude provocatrice, et leurs sévices vis à vis de leurs camarades*"⁷⁸.

Op één vlak was er duidelijk

eensgezindheid tussen de

christelijke arbeiders-

beweging en het patronaat:

het katholicisme diende

bewaard te blijven in de

mijnstreek.

Conclusie

De christelijke arbeidersbeweging zat vaak in een dubbelzinnige positie. Enerzijds stond klassenverzoening hoog in het vaandel en werd bovendien erg gestimuleerd door de plaatselijke clerus die voor haar religieuze praktijk en privileges afhankelijk was van het patronaat (o.a. subsidies voor de kerken, materiële voordelen). Via de con-

tacten met die clerus had de CVM meer mogelijkheden dan de socialisten om te militeren in de mijnwerkerswijken. Anderzijds werd een vakbondswerking in de beginperiode van de exploitatie niet op prijs gesteld door de mijnpatroons, waardoor de organisatie door haar activiteit op de werkvloer per definitie tegen de haren van de directie in streek. De concrete strijd voor de mijnpoorten leverde hevige conflicten en harde stakingen op waarbij sommige patroons een extreme vijandigheid aan de dag legden. Dit leidde tot een radicalisering binnen de christelijke vakbond, die in Beringen een ware krachtproef aanging. Bovendien vormden de sociale en culturele initiatieven van het patronaat voor de mijnwerkers een concurrentie voor de opbouw van de christelijke arbeidersbeweging.

Ook de verdediging van "de Vlaamse kwestie" door Broekx en de christelijke arbeidersbeweging had in het begin van de jaren '20 veel negatieve repercussies op de verhouding tussen de vakbond en het patronaat. Nochtans werd de Vlaamse kwestie door Broekx juist in functie gesteld van de toenadering tussen de klassen.

Op één vlak was er duidelijk eensgezindheid tussen de christelijke arbeidersbeweging en het patronaat: het katholicisme diende bewaard te blijven in de mijnstreek. De persoonlijke standpunten van de mijndirecteurs en kaderleden ten

opzichte van het katholicisme waren duidelijk verschillend. Terwijl bv. de mijnpatroon van Winterslag (Coppée (een zeer gelovig man was, voelden andere patroons en kaderleden zich niet of minder tot het katholicisme aangetrokken. Deze individuele nuancerings weerhielden het patronaat er niet van om de ontwikkeling van het katholicisme in Limburg eensgezind te steunen. Dit blijkt ondermeer uit de financiële steun aan de monumentale en imposante “mijnkathedralen” en het subsidiëren van de geestelijkheid.

Noten

- 1 Deze bijdrage kadert in het project: “De sociale geschiedenis van de Limburgse mijnen. Arbeidsverhoudingen, arbeidsomstandigheden en syndicalisme sedert het begin van de exploitatie (1917-1985)” van de Vrije Universiteit Brussel. Met dank aan Dirk Luyten en Peter Scholliers die bij een eerdere versie van dit artikel nuttige commentaren en opmerkingen leverden.
- 2 SWIJNGEDOUW (E.), “Limburg en de wereldeconomie: het Belgische Fordisme op zijn best”, in: *Barsten in België. Een geografie van de Belgische maatschappij*, Berchem, 1990, p.109.
- 3 CRAEYBECKX (J.), “In de stroomversnelling van de industrialisering”, in: WITTE (E.) (e.a.), *Geschiedenis van Vlaanderen van de oorsprong tot heden*, Brussel, 1983, p.279.
- 4 Ibidem, p. 279.
- 5 De Limburgse mijnen vormen duidelijk een voorbeeld van kapitalistische concentratie waar holdings en financieelkapitaal een centrale rol speelden. De Société Générale, de groep Evence Coppée, de Banque de Bruxelles en Brufina waren de Belgische financiële groepen die de Limburgse mijnindustrie tijdens het interbellum controleerden.
- 6 MINTEN (L.), RASKIN (L.), SOETE (A.), VAN DOORSLAER (B.), VERHEES (F.), *Een eeuw steenkool in Limburg*, Tiel, 1992, p.59.
- 7 PPJB, 5.2.1.1. Briefwisseling.
VANDENDRIESSCHE (E.), *De Centrale der Vrije Mijnwerkers. Haar geschiedenis - haar bestaan*. Marcinelle, p.109.
VINTS (L.), *P.J. Broekx en de christelijke arbeidersbeweging in Limburg 1881-1968*, Leuven, 1989, p.114.
- 8 In 1921 telde de centrale 1800 leden. Daarna daalde het aantal aangeslotenen tot 1085 in 1925 en 1039 in 1926.
- 9 LAMBRECHTS (L.), DE MAEYER (J.), DE NEEF (G.), DHAENE (L.), SCHOKKAERT (L.), VINTS (L.), “De invloed van het katholicisme op het maatschappelijk leven in de beide Limburgen (1839-1989)”, in: *Eenheid en scheiding van de beide Limburgen*, pp.125-163.
- 10 Pieter Jan Broekx (1881-1968) was gedurende meer dan een halve eeuw bestuurder van het Secretariaat van Maatschappelijke Werken van Hasselt. (vanaf 1913 tot zijn dood in 1968) Broekx was ook senator tussen 1921 en 1929 en gecoöpteerd senator tussen 1929 en 1953. (uit: Gerard (E.), *Eglise et mouvement ouvrier chrétien en Belgique. Sources inédites relatives à la direction générale des Œuvres sociales* (ICHG Bijdragen 102), p.426.)
- 11 VINTS (L.), *P.J. Broekx en de christelijke arbeidersbeweging in Limburg 1881-1968*, Leuven, 1989, p.67.
- 12 Ibidem, p. 105.
- 13 PPJB, 5.2.1.1. Briefwisseling.
- 14 PPJB, 5.2.2.3. Propagandisten. Nota's en omzendbrieven 1925-1931.
PPJB, 13. Sociaal-economisch leven.
PPJB, 14.1.20. Zolder. Briefwisseling over de ontwikkeling van de sociale werken.
- 15 Dit blijkt uit een uitgebreid verslag uit het jaar 1932. *Ons Limburg* was het weekblad van de Limburgse christelijke arbeidersbeweging. Op 24 november 1918 werd het eerste nummer uitgegeven.
- 16 PPJB, 5.2.2.3. Propagandisten. Nota's en omzendbrieven 1925-1931.
PPJB, 13. Sociaal-economisch leven.
PPJB, 14.1.20. Zolder. Briefwisseling over de ontwikkeling van de sociale werken.
PPJB, 14.5.1. Genk '20.
- 17 PPJB, 14.5.1. Genk '20.
- 18 PPJB, 14.5.6. Winterslag. Briefwisseling over de politieke toestand, de vreemdelingen, de sociale werken en de scholen. 1918-1928. Brief van de kapelaan van Winterslag aan Broekx, 4 oktober 1921.
- 19 *L'Ouvrier Mineur*, congrès bisannuel 17/18 août 1935, p.110.
- 20 VINTS (L.), *P.J. Broekx en de christelijke arbeidersbeweging in Limburg 1881-1968*, Leuven, 1989, pp.72-73.
- 21 VANDENDRIESSCHE (E.), *De Centrale der Vrije Mijnwerkers. Haar geschiedenis - haar bestaan*. Marcinelle, pp.111-112.
- 22 Ibidem, p. 123.
- 23 PPJB, 9.1.2., brief van Rutten (bisschop van Luik) aan Broekx, 11 maart 1919.
- 24 BROEKX (P.J.). In de Limburgsche koolmijnstreken. (Artikel over de senaatszitting op woensdag 13 juni 1923.) In: *Maas-en Kempenland*, 16.06.1923.
- 25 ROBUR (G.). Sociale kroniek. Ons Limburgs Kolenbekken en onze Vlaamsche Arbeiders. In: *De Tijd*. 12/13-08/1923.

- 26 Onze koolputten gaan vooruit. Maar!? In: *Ons Limburg*, 12 november 1922.
- 27 ROBUR (G.). Sociale kroniek. Ons Limburgs Kolenbekken en onze Vlaamsche Arbeiders. *De Tijd*. 12/13-08/1923.
- 28 *Ons Limburg*, 30 december 1923.
- 29 VINTS (L.), *P.J. Broeckx en de christelijke arbeidersbeweging in Limburg 1881-1968*, Leuven, 1989, p.174.
- 30 De Limburgsche koolmijnen in dienst van ons volk! (toespraak van A. Cool, secretaris van het ACV op het Davidsfonds te Genk over 'de kloof tussen de koolmijnen en het Limburgsche volk'). In: *Ons Limburg*, 20 januari 1940.
- 31 PPJB, Jaar-en activiteitenverslagen 1929-1934, 1938-1939, 1950-1952.
- 32 *De Vrije Mijnwerker*: congres 1-4 juli 1937.
- 33 *De Tijd. Orgaan van het Algemeen Christelijk Werkersverbond van België*, 13 mei 1939
- 34 PPJB, 13.2.8.1. Contacten tussen Broeckx en de mijndirectie 1917-26.
- 35 Jan Habraken (1883-1946) was pastoor en kwam vanaf 1906 voor de Limburgse christelijke arbeidersbeweging werken voor de uitbouw van de syndicale beweging.
- 36 PPJB, 13.2.7.4. Plaatsing van arbeiders. 1917, 1923, 1924: Brief van Dufrasne aan Habraken 23 augustus 1917 + Dufrasne aan Broeckx 7 november 1917+ brief Dufrasne aan Broeckx 20 december 1917. PPJB 13.2.8.1 Contacten tussen Broeckx en de mijndirectie 1917-1926: Brief van Dufrasne aan Broeckx (21/01/1918)
- 37 Concordia was verbonden met de christelijke arbeidersbeweging. VINTS (L.), *P.J. Broeckx en de christelijke arbeidersbeweging in Limburg 1881-1968*, Leuven, 1989, p.120.
- 38 PPJB. 13.2.8.1. Contacten tussen Broeckx en de mijndirectie 1917-1926.
- 39 PPJB. 13.2.2.2. Eisden, briefwisseling 1907-1928.
- 40 Één pastoor, twee kapelaans, één geestelijke voor de sociale aangelegenheden van de streek nl. Habraken, een Pools, Italiaans en Hongaars priester.
- 41 PPJB. 12.2.2.8. Winterslag.
- 42 PPJB, 14.5.6. Winterslag. (Brief 7 januari 1918 van Oyen aan Broeckx)
- 43 MINTEN (L.), "Leven en werken bij de gratie van de mijndirectie. Kempens steenkoolbekken tussen beide wereldoorlogen", in: *Amsab-tijdingen*, III, 1984-1985, 4, p. 35.
- 44 VINTS (L.), *P.J. Broeckx en de christelijke arbeidersbeweging in Limburg 1881-1968*, Leuven, 1989, p.114
- 45 PPJB, 13.2.8.1. Contacten tussen Broeckx en de mijndirectie 1917-1926. Brief van Broeckx aan Coppée, Hasselt, 21 februari 1919 + brief van Coppée aan Broeckx, 22 februari 1919 + Brief van Broeckx aan directeur Dufrasne, 24 febr. 1919.
- 46 PPJB, 14.5.6. Winterslag . Brief van de pastoor van Winterslag Oyen aan Broeckx 22 juni 1920.
- 47 PPJB, 14.5.6. Winterslag. Brief van de pastoor van Winterslag Oyen aan Broeckx, 19 december 1922.
- 48 ARAB/ T 262 *Administration des mines. Troisième série.* (nr.1008) Brief van Van Buggenhout aan de minister van nijverheid en arbeid. (18 november 1922). VAN BUGGENHOUT (J.). *Ons Belgisch mijnwezen.* De toestand in Limburg. In: *De Tijd*, 12-13/ 08/1923. Van Buggenhout was voorzitter van de nationale CVM en afgevaardigde in de NGMC.
- 49 VAN BUGGENHOUT (J.). *Ons Belgisch mijnwezen.* De toestand in Limburg. In: *De Tijd*, 12-13/08/1923.
- 50 COOL (A.). De toestand der Mijnarbeiders in de Limburgsche Koolnijverheid. In: *GMG* , 1924, pp. 403-405.
- 51 VINTS (L.), *P.J. Broeckx en de christelijke arbeidersbeweging in Limburg 1881-1968*, Leuven, 1989, p.76.
- 52 *Ibidem*, p. 93.
- 53 *Ibidem*, pp.124-141.
- 54 PPJB. 13.2.8.1. Brief van Broeckx aan de directie van Winterslag (Hasselt 26/02/1925).
- 55 Ook door de inspecteur van de mijn werden "ongeregelde gevallen" trouwens aan de directie gesignaleerd, die dan op haar beurt een bilan opmaakte voor de pastoor.
- 56 PPJB. 12.2.2.8. Winterslag.
- 57 PPJB. 14.5.6. Winterslag. Brief van pastoor Oyen aan Broeckx van 22/09/28.
- 58 PPJB. 14.5.5. Waterschei. Briefwisseling en persknipsels. 1912: 1929.
- 59 WITTE (E.), CRAEYBECKX (J.), MEYNEN (A.), *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, 1990, p.174. SCHOLLIERS (P.), *Loonindexering en sociale vrede. Koopkracht en klassenstrijd in België tijdens het interbellum*, Brussel, 1985.
- 60 Men kan niet spreken van hét mijnpatronaat, door de directies van de concurrerende mijnbedrijven werden verschillende standpunten ingenomen en strategieën gehanteerd. In het kader van dit artikel kunnen we hier echter niet dieper op in gaan.
- 61 Archief Beringen mijn, dossier staking 1922, *Historique de la grève de Beeringen*, p. 2. GODDEERIS (G.), *Beringen-mijn 1907-1982. Onder en boven*, Beringen, 1983, pp.59-60.
- 62 GRUSELIN (P.), *Le bassin minier de la Campine*. Bruxelles, 1925, p.88.
- 63 Door de mijndirectie werden de cijfers m.b.t. de staking van 1922 nauwgezet bijgehouden. Deze bron liet ons toe de tabel met informatie per stakingsdag samen te stellen. (Archief steenkoolmijn Beringen, cijfergegevens staking 1922.)
- 64 Archief Beringen mijn, dossier staking 1922, *Historique de la grève de Beeringen*, p. 2.

- 65 Archief Beringen mijn, dossier staking 1922, Historique de la grève de Beeringen, p. 2.
- 66 MINTEN (*De stakingen in de Limburgse steenkoolmijnen tijdens het interbellum*, Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling KUL), 1984, pp.79-80.L.),
- 67 Ingenieur Lecomte, diensthoofd van de ondergrond, nam tijdelijk de functie van directeur-gerant Sauvestre over vermits deze in het ziekenhuis was opgenomen. GODDEERIS (G.), *Beringen-mijn 1907-1982. Onder en boven*, Beringen, 1983, p.63.
- 68 Archief Beringen mijn. Dossier staking 1922. Brief van Cavallier aan Lecomte, 7 augustus 1922. Camille Cavallier (1854-1926) was sinds 24 januari 1917 voorzitter van de raad van beheer van Hauts-Fourneaux et Fonderies de Pont-à-Mousson. (biografische noot: Goddeeris, 1983, 7-9.)
- 69 Archief Beringen mijn. Dossier staking 1922. Brief van Cavallier aan Lecomte, 7 augustus 1922.
- 70 Archief Beringen mijn. Dossier staking 1922. Brief van Cavallier aan Lecomte, Vittel, Grand-Hôtel de l'Établissement, 22 augustus 1922.
- 71 Archief Beringen mijn, bundel staking 1922, Brief van 24 augustus 1922 van Lecomte aan Habets
- 72 Archief Beringen, bundel staking 1922, Brief van 24 augustus 1922 van Lecomte aan Habets.
- 73 *Ons Limburg*, 10 september 1922. GODDEERIS (G.), *Beringen-mijn 1907-1982. Onder en boven*, Beringen, 1983, pp.60-61.
- 74 *Ons Limburg*, 22 oktober 1922.
- 75 Archief Beringen mijn. Dossier staking 1922. Brief van directeur Sauvestre aan de minister, 31 augustus 1922.
- 76 MINTEN (L.), *De stakingen in de Limburgse steenkoolmijnen tijdens het interbellum*, Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling KUL), 1984, p.78. LUYTEN (D.), *Sociaal-economisch overleg in België sedert 1918*, Brussel, 1995, pp.51-52.
- 77 *Ons Limburg*, 24 september 1922. Archief Beringen mijn. Dossier staking 1922. Historique de la grève de Beeringen. p. 4. (De directie stelt dat er in totaal drie délégués werden afgedankt. We kennen de naam van de derde persoon niet.) MINTEN (L.), *De stakingen in de Limburgse steenkoolmijnen tijdens het interbellum*, Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling KUL), 1984, p.80.
- 78 Archief Beringen mijn, Brief van de mijndirectie van Beringen aan Dufrasne (Winterslag) en brief aan Bicquet (Zolder), 14 september 1922.

Afkortingen

- PPJB: Papieren Pieter Jan Broekx (KADOC Leuven)
- ARAB: Algemeen Rijksarchief Brussel
- ABM: Archief Beringen Mijn
- CVM: Centrale der Vrije Mijnwerkers
- MC: Mijnwerkerscentrale
- NGMC: Nationale Gemengde Mijncommissie
- RGMC: Regionale Gemengde Mijncommissie
- GMG: Gids op maatschappelijk gebied